

Кравцова М. О.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін
факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ*

Дацюк Т. К.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін
факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ*

ФАКТОРИ, ЩО СПРИЧИНЯЮТЬ ВИНИКНЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ВІДХИЛЕНЬ У ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

FACTORS THAT CAUSE THE EMERGENCE OF PROFESSIONAL DEVIATIONS IN LAW ENFORCEMENT OFFICERS

Ступінь дотримання принципу законності у суспільстві зумовлює певний рівень правового порядку. Це стосується й окремих складових частин державного механізму, зокрема правоохоронних органів. Виходячи з тієї правоохоронної ролі, яку вона грає в житті суспільства, рівень правопорядку в її діяльності має бути набагато вищим, ніж в інших структурах. Тому велике теоретичне та практичне значення має вирішення проблеми причин професійних деформацій суб'єктів правозахисної та правозастосовної діяльності, які зумовлюють порушення законності з боку правоохоронних органів. Професійна деформація є неминучою складовою професійної діяльності правоохоронців. У загальному психологічному плані професійна деформація сприймається як результат впливу професійної діяльності на особистісні властивості фахівця. Зі збільшенням професійного стажу у працівників правоохоронних органів зростає ймовірність виникнення професійної деформації. Професійні деформації можуть бути викликані об'єктивними та суб'єктивними факторами впливу. Однією з форм професійної деформації співробітників може стати девіантна поведінка, що виражається у протиправних діях, зловживанні алкоголем або наркотиками, ігровій залежності, суїцидальній поведінці. крайньою формою професійної деформації є професійна деградація, яка унеможливує подальшу службу в правоохоронних органах. В статті розглядаються фактори розвитку професійних відхилень, досліджуються соціально-економічні умови життєдіяльності, підвищена юридична регламентація праці, багатосторонній соціальний контроль із боку державних та громадських органів, приватний конфліктний характер взаємодій працівника з громадянами як фактори формування професійної деформації особи працівників правоохоронних органів. Виявлено, що ключовими факторами виникнення професійних відхилень у працівників правоохоронних органів є детальна правова регламентація діяльності; наявність владних повноважень щодо громадян; професійна корпоративність; підвищена відповідальність за результати своєї діяльності; психічні та фізичні навантаження; екстремальність діяльності; організаційні чинники; необхідність у процесі виконання службових завдань вступати в контакт із правопорушниками; відсутність належного психологічного супроводу життєдіяльності правоохоронців.

Ключові слова: професійна деформація особи, об'єктивні фактори, причини соціально-економічного характеру, імідж органів правопорядку, організаційні фактори, професійна корпоративність, екстремальні умови служби.

The degree of observance of the principle of legality in society determines a certain level of legal order. This also applies to certain components of the state mechanism, in particular law enforcement agencies. Based on the law enforcement role it plays in society, the level of law and order in its activities should be much higher than in other structures. Therefore, it is of great theoretical and practical importance to solve the problem of the causes of professional deformation of the subjects of human rights and law enforcement activities, which cause violations of the law by law enforcement agencies. Professional deformation is an inevitable component of the professional activity of law enforcement officers. In general, in terms of psychological deformity is perceived as a result of the impact of professional activities on the personal characteristics of the specialist. With increasing professional experience, law enforcement officers are more likely to have professional deformities. Occupational deformities can be caused by objective and subjective factors. One of the forms of professional deformation of employees can be deviant behavior, which is expressed in legal actions, alcohol or drug abuse, gambling addiction, suicidal behavior. The extreme form of professional deformation is

professional degradation, which prevents further service in law enforcement agencies. The article considers the factors of professional development, examinessocio-economic living conditions, increased legal regulation of labor, multilateral social control by state and public bodies, private conflict nature of employee interactions with citizen sasfactors in the formation of professional deformation of lawenforcement officers. It was revealed that the key factors in the occurrence of professional deviations in law enforcement officers are the detailed legal regulationo factivities; availability of power over citizens; professional corporatism; in creased responsibility for the results of their activities; mental and physical stress; extremity of activity; organizational factors; the need to come into contact withoffendersin the process of performing official duties; lack of proper psychological support for law enforcement.

Key words: *professional deformation of th eperson, objective factors, reasons of social and economic character, image of law enforcement agencies, organizational factors, professional corporatism, extreme conditions of service.*

В даний час зберігають актуальність питання, пов'язані з підвищенням рівня професійної компетентності працівників правоохоронних органів, залишаються нагальними проблеми, що стосуються відповідності працівників, що висувуються професійно-етичним вимогам та реаліям сучасної дійсності.

Трудова діяльність, як правило, позитивно впливає на людину та її особистісні особливості. Суб'єкт, який зупиняє свій вибір на тій чи іншій професії, на початку «трудового шляху» повинен мати специфічні психологічні якості для того, щоб не виявитися професійно непридатним. Надалі закони корпоративності починають пред'являти вимоги і нав'язувати індивіду оригінальний професійний стереотип поведінки, відхилення якого можуть блокувати професійне зростання. Професійний розвиток можливо і регресивного характеру. Ознакою негативного впливу професії на особистість є поява різних професійних деформацій, під якими розуміють будь-яку зміну, викликану професією, що настає в організмі і набуває стійкого характеру [5, с. 179]. Отже, професійні деформації розглядаються як деструктивні зміни особистості процесі виконання діяльності.

Професійні деформації особистості детермінуються багатьма факторами – об'єктивними та суб'єктивними.

До об'єктивних факторів можна віднести: зміст професійної діяльності та спілкування; умови виконання професійних обов'язків; фактори, пов'язані із соціальним макросередовищем (наприклад, соціально-економічні умови життєдіяльності, підвищена юридична регламентація праці, багатосторонній соціальний контроль з боку державних та громадських органів, приватний конфліктний характер взаємодій працівника з громадянами) [1; 4; 6].

Нестабільна економіко-політична ситуація значно впливає на особливості менталітету жите-

лів нашої країни, що з новою силою виявилось в умовах останньої світової економічної кризи [4].

Нестабільне життя породжує велику кількість людей, у яких спостерігається слабкість і розпливчастість їх переваг у виборі між альтернативами (чи альтернативи, що стосуються професійної діяльності людини або економічних виборів в цілому, закономірність залишається тією ж самою). Неспокійний характер українського життя і необхідність постійного переосмислення в цілій низці сфер життєдіяльності, сприяє збільшенню кількості індивідуумів, що уникають прийняття нових зобов'язань і рішень і перебувають у так званому дифузному стані, або людей, що утвердилися у своїх основних орієнтаціях, за відсутності ознак будь-якого переосмислення своїх зобов'язань та рішень. Люди, які у цьому статусі (стосовно зовнішніх змін) мають такий прояв егоцентризму: вони переживають відчуття власної невразливості. При цьому стані людина відчуває, що щось погане може статися з ким завгодно, тільки не з ним.

Таким чином, до об'єктивних причин соціально-економічного характеру відносять наслідки масштабної кризи, що переживає Україна з початку 90-х років, яка породила різку поляризацію різних верств населення за рівнем доходів, низький рівень соціальної захищеності працівників, дискримінацію у справедливій оплаті їх праці [4, с. 206]. Відсутність економічних стимулів призвела до відтоку кваліфікованих спеціалістів, відчутного розмивання професійного кадрового ядра. У цій ситуації без справжнього конкурсу почалося спішне комплектування правоохоронних органів особами, які не мають відповідних професійних навичок та морально-ділових якостей.

До детермінант, які не залежать від системи проходження служби в правоохоронних органах, відносяться низький рівень взаємодії між співробітниками правоохоронних органів

та суспільством, його інститутами, складність залучення населення до правоохоронної поведінки, низький рейтинг правоохоронних органів в очах населення та невисокий рівень суспільної довіри, формування засобами масової інформації негативного образу працівника правоохоронних органів [1].

До об'єктивних причин розвитку професійної особи співробітника правоохоронних органів належить негативний імідж органів правопорядку. Як свідчить із опитувань громадської думки, образ правоохоронця у свідомості українців, як правило, асоціюється з корупцією та зловживаннями службовим становищем. Лише 39% з-поміж постраждалих від злочинності протягом останнього року зверталися до правоохоронних органів.

Уявлення громадян про те, чому правоохоронні органи погано захищають їхні інтереси, мають виражену змістовну домінанту, пов'язану з критичною оцінкою «людського матеріалу», який формує ці органи. Особисте знайомство зі співробітниками правоохоронних органів – фактор, що помітно впливає на встановлення українських громадян щодо правоохоронних органів. Так, у громадян, які стикаються з правоохоронцями, часто складається враження, що ті не зацікавлені в допомозі з боку населення [2].

У формуванні негативного іміджу правоохоронних органів «великий внесок» роблять ЗМІ. На думку 40% опитаних українських громадян та 10% працівників правоохоронних органів, засоби масової інформації не об'єктивно висвітлюють роботу поліції, прикрашаючи реальний стан справ. Переконавання у тому, що ЗМІ «пом'якшують» дійсність, найчастіше висловлювали ті, хто останнім часом ставав жертвою злочину. На думку ж 78% опитаних нами працівників правоохоронних органів, засоби масової інформації також не об'єктивно висвітлюють роботу правоохоронних органів, очорнюючи їхню роботу. Репортажі ЗМІ на кримінальну тему часто викликають у населення почуття страху, особистої незахищеності перед злочинним світом, а також обурення неефективною роботою органів правопорядку та порушення її працівниками прав громадян. Громадяни, які отримують уявлення про роботу правоохоронних органів з інтернет-джерел, часто налаштовані по відношенню до їх діяльності ще більш критично [2].

Причини професійної деформації, які з особливостей діяльності поліції, неоднорідні. З одного боку, це причини, що об'єктивно впливають із самої специфіки службової діяльності співробітників правоохоронних органів. Вони існували в усіх країнах і в усі часи і матимуть місце завжди, доки буде існувати цей вид професійної діяльності. З іншого боку, різновидом причин цієї групи є причини, зумовлені суб'єктивними особливостями розвитку та діяльності правоохоронних органів нашої країні цього етапі формування.

Розглянемо докладніше групу чинників, зумовлених специфікою діяльності правоохоронних органів, аналізуючи і доповнюючи їх показники, представлені у науковій літературі [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Об'єктивною причиною професійної деформації є незадовільна якість функціонування правоохоронної системи. Неясна й суперечлива правова політика, що полягає в численних реорганізаціях, скороченнях особового складу, а також невідповідність пропускнує спроможності правоохоронної системи характеристикам злочинності, що змінюються, дестабілізують роботу правоохоронців [3, с. 53].

Детальна правова регламентація діяльності працівників правоохоронних органів означає необхідність керуватися заздалегідь прописаними правилами (наприклад, наказами, службовими інструкціями тощо). З одного боку, недотримання цих правил може перешкоджати успішному виконанню службових обов'язків та дотримання принципу законності. З іншого боку, необхідність їх точного виконання можуть викликати прагнення діяти за шаблоном, не вникаючи глибоко у зміст тієї чи іншої правової норми, що поряд із позитивним ефектом може призводити до зайвої формалізації діяльності, елементів бюрократизму та сприяння виникненню професійної деформації [4].

Детальна правова регламентація діяльності працівників правоохоронних органів означає необхідність керуватися заздалегідь прописаними правилами (наприклад, наказами, службовими інструкціями тощо). З одного боку, недотримання цих правил може перешкоджати успішному виконанню службових обов'язків та дотримання принципу законності. З іншого боку, необхідність їх точного виконання можуть викликати прагнення діяти за шаблоном, не

вникаючи глибоко у зміст тієї чи іншої правової норми, що поряд із позитивним ефектом може призводити до зайвої формалізації діяльності, елементів бюрократизму та сприяння виникненню професійної деформації. Слід зазначити, що законодавство, яке регулює діяльність правоохоронних органів, потребує вдосконалення.

Особливі владні повноваження надані правоохоронцям для можливості повніше реалізувати свої посадові обов'язки, спрямовані, зокрема, на забезпечення безпеки, благополуччя та спокою громадян. До подібних владних повноважень відносяться, наприклад, можливість застосування примусових санкцій, з'ясування докладних обставин особистого життя людей, обмеження свободи окремих громадян, і навіть застосування сили. У результаті співробітників, які реалізують дані повноваження, може виробитися схильність до їх надмірного і недостатньо обґрунтованого застосування, що часом проявляється у зловживанні владними повноваженнями [5].

Професійна корпоративність виникає у відповідь на сигнали навколишнього середовища, ворожі та загрозливі і без того «тендітні» системі. Така корпоративність у своїй основі спирається на негативну солідарність, що виникає у відповідь у формі протесту. Інший тип корпоративності, який умовно можна позначити як меркантильний, проявляється в той момент, коли виникає необхідність видобути достатнє фінансування для діяльності системи і відповідно потрібно пред'явити владі вагомні аргументи для обґрунтування бюджету, що запитується. Корпоративність діяльності правоохоронців може бути причиною виникнення психологічної ізоляції працівників органів правопорядку та відчуження від суспільства. Організаційний тиск проявляється у наявності своєї «братської субкультури» серед працівників правоохоронних органів, для яких характерна відданість по відношенню до колег, приховування їхніх провин. Зміцненню зазначеної кругової поруки сприяють багато обставин, включаючи ворожість суспільства до співробітників як представників влади [2].

Наступний фактор, що сприяє розвитку професійної деформації співробітників правоохоронних органів, – підвищена відповідальність за характер і результати своєї діяльності, коли успіхи можуть бути непоміченими, але кожна помилка стає об'єктом пильної уваги з боку громадськості і може бути карана законом.

Співробітник правоохоронних органів взаємодіє з людьми, які звернулися за професійною допомогою та покладають на представників органів правопорядку свої надії. Усвідомлення професіоналом важливості прийнятих ним рішень та облік можливих негативних наслідків цих рішень викликають стан напруги і тривоги. У свою чергу кожен успішний крок ставить нові завдання та цілі. Через війну ступінь відповідальності співробітника міліції та навантаження у праці зростають, що створює передумови на формування показників професійно деформованої особистості [2, с. 267].

Психічні та фізичні навантаження породжуються професійним стресом. Стрес – це стан людини, неспецифічна реакція на фізіологічному, психологічному та поведінковому рівнях, що виникає у відповідь на несприятливі впливи. Робочий стрес виникає через причини, пов'язані з роботою, – її місця, часу, умов. Причини професійного стресу пов'язані з професією, родом чи видом діяльності. Негативне впливом геть суб'єкта особливостей організації, де він працює, призводить до виникнення організаційного стресу [5].

Психічні та фізичні навантаження пов'язані з нестабільним графіком роботи, тривалим позбавленням сну, різкими коливаннями вимушеної активності або, навпаки, монотонністю діяльності та тривалими чергуваннями, а також роботою у незручній чи понаднормовий час. У умовах праці відбувається перенасиченість інформацією чи, навпаки, настає сенсорна ізоляція. В результаті організм не встигає адаптуватися до умов несення служби, що швидко змінюються, що знижує продуктивність діяльності, підвищує ймовірність травматизму і подій. У співробітників правоохоронних органів часто не буває можливості розслабитися і позбутися втоми, що накопичилася. Стану фізичної та розумової перевтоми, які нерідко доводиться переживати представникам органів правопорядку, поступово призводять до зниження координації дій, помилок у висновках, погіршення м'язової та рефлекторної реакції, що дезорганізує їхню діяльність і породжує почуття власної марності [1].

Служба у правоохоронних органах пов'язана з певним ризиком та постійним очікуванням небезпеки. Вона характеризується інформаційним дефіцитом на вирішення професійних

завдань, невизначеністю і непередбачуваністю подій. Співробітник правоохоронних органів, виконуючи службові обов'язки, наражає на небезпеку своє здоров'я, а іноді і життя. Діяльність підрозділів міліції характеризується високою емоційною насиченістю за дефіциту позитивних вражень. Негативні емоції співробітникам доводиться придушувати, а емоційна розрядка відстрочена на тривалий період часу [1].

Постійне перебування в екстремальних умовах призводить до психічного та фізичного виснаження, викликає збудження та дратівливість, що призводить, в одних випадках, до зниження працездатності, емоційної нестійкості, швидкої психічної виснажливості, в інших, до агресивних дій. Посилюється негативне самосприйняття у професійному плані, виникають тенденції зловживання тютюном, кавою, алкоголем [6, с. 37].

Співробітники багатьох служб постійно спілкуються з контингентом громадян, що відрізняються один від одного соціальним становищем, культурним та інтелектуальним рівнем, життєвим досвідом та індивідуальними особливостями. Ці люди можуть перебувати, наприклад, у збудженому чи безпорадному стані або в сильній мірі сп'яніння, що нерідко є приводом для конфліктів з оточуючими та опору працівникам міліції. Часті зіткнення представників поліції з подібними явищами не є актом односпрямованої дії.

Одним із факторів, зумовлених специфікою діяльності правоохоронних органів, є необхідність у процесі виконання службових завдань вступати в контакт із правопорушниками. Будучи пов'язаним, з діяльністю, що передбачає запобігання та припинення злочинних діянь, що вчиняються особами кримінальної сфери, співробітник правоохоронних органів зазнає силь-

ного психоемоційного тиску. Так, не лише співробітник правоохоронних органів впливає на злочинця, але відбувається і зворотний процес.

Однією з організаційних причин виникнення професійної деформації представників правоохоронних органів є наявність невизначених рольових обов'язків та відсутність точних посадових інструкцій. Нечіткий перелік службових функцій ставить співробітників у вразливу позицію. Якщо вони не втручаються в ситуацію, це може бути розцінено як бездіяльність. Якщо ж вони виявляють ініціативу, це іноді розуміється як перевищення повноважень [5].

Організаційною причиною професійної деформації є відсутність належного психологічного супроводу життєдіяльності працівників правоохоронних органів: забезпечення психологічної грамотності, індивідуального та групового консультування, реабілітаційної та терапевтичної роботи. Названі заходи могли б значно знизити плінність кадрів у правоохоронних органів, скоротити кількість суїцидальних спроб, порушень законності та службової дисципліни представниками охорони порядку, дозволити виявляти осіб із ознаками професійної деформації з метою надання їм психологічної допомоги.

Таким чином, до факторів, що зумовлені специфікою діяльності правоохоронних органів, відносять: детальну правову регламентацію діяльності; наявність владних повноважень щодо громадян; професійну корпоративність; підвищену відповідальність за результати своєї діяльності; психічні та фізичні навантаження; екстремальність діяльності; організаційні чинники; необхідність у процесі виконання службових завдань вступати в контакт із правопорушниками; відсутність належного психологічного супроводу життєдіяльності правоохоронців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дідух М. М., Осіпова Я. С. До проблеми професійної деформації працівників правоохоронних органів : збірник тез II міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 жовтня 2021 року). Київ, 2021. С. 105-107.
2. Дубінчук Н. В., Салій І. Ю., Бойко-Бузиль Ю. Ю. Основні чинники, які зумовлюють професійну деформацію співробітників правоохоронних органів. *Актуальні проблеми захисту прав*. 2018. № 2. С. 266-269.
3. Запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівників правоохоронних органів / Л. М. Макотченко, В. В. Шаблистий ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Шаблисто. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 156 с.
4. Кирбят'єв О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 204-210.
5. Поліцейська деонтологія: навчальний посібник / за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 316 с.
6. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями [Текст] : монографія / В. В. Бондаренко. К. : ФОП Кандиба Т. П., 2018. 524 с.